

L'AFER DE GLOZEL

La qüestió de Glozel, actualment ha deixat d'interessar als prehistoriadors, i les revistes científiques especialitzades en aquests estudis han donat, quasi amb unanimitat, l'afer de Glozel per finit, promentent a llurs lectors no ocupar més espai en aquest plet pintoresc i extracientífic. Si alguna no ho ha fet encara, és perquè entre els seus directius hi ha algun home de ciència que ha arriscat la seva opinió en sentit favorable a la cèlebre estació pseudo-prehistòrica i ara no val tornar enrera i confessar l'equivocació soferta. CIENCIA, que no és cap revista de prehistòria, creu, emprò, útil historiar aquest procés encara que sols sigui pels ensenyaments que es deriven d'ell. A més, com que la premsa encara parla de Glozel i en parlarà durant molt temps, no deixa d'ésser útil donar una orientació a les persones cultes no especialitzades en prehistòria, exposant en la forma més clara possible alguns dels múltiples motius pels quals els prehistoriadors no poden considerar autèntiques les troballes de Glozel.

Encara que prou coneguts, convé, abans de tot, recordar els fets tal com els reporten el metge MORLET i el seu col·laborador FRADIN, i que són, en síntesi, els següents: el dia 1 de març de 1924, Emile FRADIN, llaurant un camp prop de Glozel, municipi de Ferrières-sur-Sichon, departament de l'Allier (situat en el centre de França), va descobrir uns restes de paret; l'endemà, trobà una tauleta de terra cuita amb signes gravats que va cridar la seva atenció; la troballa d'alguns altres objectes va fer que deixés el camp sense conrear i intentés, sense èxit, obtenir una subvenció de la *Société d'Emulation du Bourbonnais* per fer excavacions. Quan ja es decidia a deixar-ho córrer, pel mes d'abril de 1925, el metge MORLET, de Vichy, va visitar els treballs i van decidir continuar-los en col·laboració. Des d'aquesta data fins a finals de 1927, les troballes es van multiplicar prodigiosament.

Llur caràcter extraordinari va cridar tot seguit l'atenció; però el que va fer-les més interessants fou l'aparició de signes alfabetiformes, la qual cosa, d'ésser les troballes d'època neolítica, rejoyenia d'uns milers d'anys la data de l'ús de l'escriptura a occident i feia que aquest fos més antic a occident que a orient, contra el que s'havia cregut fins ara. Això va suscitar agres discussions entre els especialistes, sobre tot a l'"Académie des Inscriptions", de Paris, en les que participaren, aviat, persones que fins

aquell moment amb prou feines sabien ço que volia dir prehistòria. La gran premsa francesa va intervenir-hi. *Le Matin* es convertí en l'òrgan dels glozelians i *Le Journal* en el dels antiglozelians.

Les opinions eren tres. Uns, dirigits per Salomon REINACH, que sostenien l'autenticitat i la data neolítica de les troballes; altres, que creien que aquestes eren d'època romana (Camille JULLIAN), i, finalment, els que creien en una falsificació, opinió vers la qual aviat es varen decantar molts prehistoriadors. En aquest estat la qüestió, es va celebrar a Amsterdam una de les reunions de l'Institut Internacional d'Antropologia de París i en ella es presentà una moció signada pels professors BEGOUEN i MENDES-CORREA, en la que es demanava que l'Institut designés una comissió internacional formada per prehistoriadors que no haguessin manifestat, encara, llur opinió. La Comissió fou nomenada a gust de tothom; la formaren especialistes eminents i gens suspectes de parcialitat: els senyors ABSOLON, BOSCH-GIMPERA, FAVRET, FORRER, MISS GARROD, HAMAL-NANDRIN, PEYRONY i PITTARD, els noms dels quals són ben coneguts en el món científic. Aquesta comissió va anar a Glozel pel mes de novembre de 1927 i va emetre el seu dictamen per desembre del mateix any. Aquests tècnics, que havien anat a Glozel sense cap partit pres, van manifestar unànimement llur opinió, documentant-la degudament, de què les troballes eren falses. Com ja era de suposar, si aquest dictamen va contribuir a cloure la discussió en les esferes científiques, no va fer més que enverinar-la en el terreny extra-científic, i a la correcció extremada del "Rapport" de la Comissió van contestar els glozelians amb grollers atacs personals (que no cal esmentar), deixant, en canvi, intactes els arguments dels comissionats. Poc abans, havia estat instada la classificació de Glozel com a monument prehistòric. El cap tècnic dels tallers del Museu de Saint Germain. M. CHAMPION, per aquesta causa va anar a Glozel per tal d'inventariar el material trobat i, posteriorment al dictamen de la Comissió, envià al ministeri, en compliment del seu encàrrec, una Memòria en la que, a base de la tècnica de fabricació dels objectes, deduïa llur no autenticitat. Aquesta Memòria ha estat publicada després. Recentment, la Comissió de Monuments prehistòrics, depenent del Ministeri de la Instrucció Pública, ha informat no haver-hi lloc a la classificació. És probable que les excavacions de MORLET-FRADIN, interrompudes mentre s'esperava el dictamen d'aquest organisme oficial, siguin represes i, a ben segur que les troballes, encara més meravelloses, es multiplicaran.

Posteriorment, l'afer ha anat prenent cada cop un caire més pintoresc i menys científic, que ha culminat en un registre policíac a casa dels FRADIN, fet a petició de la Societat prehistòrica francesa, i que ha donat per resultat

la troballa de diferents objectes que Emile FRADIN sosté que han estat introduïts fraudulentament a casa seva, de la qual introducció per poc acusa als mateixos policies que feren el registre. Actualment, aquests objectes i altres agafats del "museu" dels FRADIN, estan en mans de la policia, la qual, com es comprèn, pot donar un dictamen interessant en quant a la presència de senyals dactilars, però sens cap valor en ço que fa a la data dels objectes deduïda de llur estudi tècnic i tipològic, ja que uns comissaris i un laboratori legal no tenen la menor competència en afers de prehistòria.

En historiar breument el desenvolupament del procés de Glozel, abans d'estudiar les troballes, convé, dir quelcom de l'història del camp, atenent-nos a les dades proporcionades pels FRADIN, que extractem del Rapport de la Comissió.

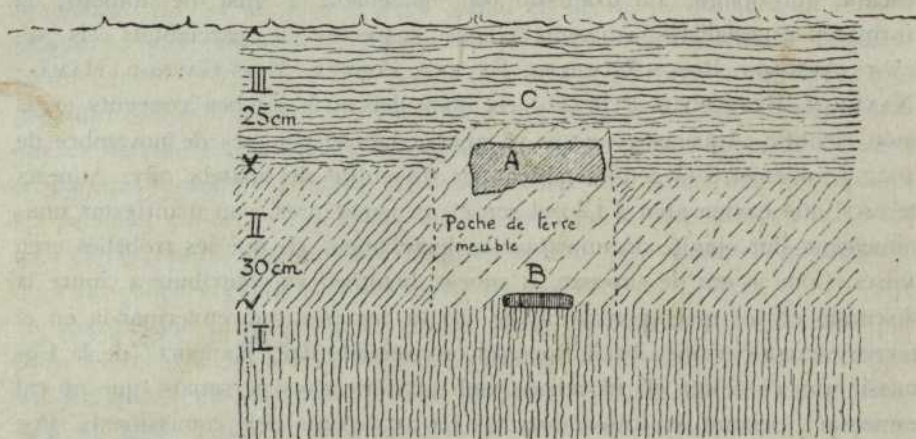

Fig. 1

Secció d'una part de l'excavació Oest que mostra la disposició de les terres a sobre de la rajola

A, bloc de pedra; B, rajola; C, terra vegetal que tapa la cavitat de terra moguda i flonja

(Del Rapport de la Commission Internationale.)

Fa uns 30 o 35 anys, el terreny de les excavacions estava cobert de bosc, com encara ho està la major part de la vall; en aquella data va ésser roturat, però no posat en conreu. En 1918 fou llaurat completament i en 1924, en ésser-ho de nou, fou quan va fer-se la troballa esmentada. Abans, no s'havia observat res de remarcable. D'això, el què és més interessant a retenir és l'existència d'un gran bosc que cobria el camp de les troballes.

De les condicions físiques d'aquest, són d'interès, principalment, les següents: El terreny forma un pendent força pronunciat vers el riu Vaireille; tot és molt humit, i està format d'argiles en les que són observables tres capes: la més fonda (núm. 1), molt compacta, de color groc, en la qual no

s'han fet troballes; la següent (núm. 2), és una argila de color més clar i poc compacta, amb molts grans de sorra, té un gruix de 25 a 35 cm, i en ella hi han molts restes d'arrels i galeries obertes per animals cavadors (taups, etc.); la superior (núm. 3), és un humus gris, poc compacte, format per la descomposició dels vegetals, i té un gruix mig de 30 centímetres. Aquestes capes es poden observar en tota l'extensió del camp, dintre i fora de les excavacions. L'àrea en què es practiquen aquestes, delimitada per una tanca de filferro, no arriba a 600 mq.

Les troballes de Glozel, fetes fins ara, es poden dividir en dos grups, divisió en la que tothom està conforme: un dels grups està format per fragments de vasos de grès molt dur, en gran part dels quals hi han adherides concrecions vítrees, i per fragments de vidre: trossos informes, perles batàviques, "deux petits vases en verre", etc. Lògicament, cal reportar a aquest conjunt un "four de fusion du verre" destruït pels excavadors, sense conservar-ne (al menys sens haver-ne fins ara publicat) cap fotografia, ni cap dibuix, i l'anomenada "fosse ovale", ja que les parets d'aquesta estaven vitrificades i el forn citat es trobava tocant amb ella. També aquesta fossa va ésser destruïda pel Dr. MORLET.

L'altre conjunt el formen els restants objectes: ceràmica generalment poc cuita o sols cuita al Sol, tauletes de terra inscrites de les mateixes condicions, pedres amb signes gravats o no, anells d'esquist, ossos treballats amb signes o no, etc., etc., és a dir, tot el conjunt de material que no pot ésser anomenat més que *glozelià*, ja que per la seva facies especialíssima, no es pot incloure en cap edat prehistòrica ni històrica. Si haguéssim de donar, en poques paraules, la impressió que causa el conjunt d'aquest material, diríem que és una caricatura dels objectes verament prehistòrics.

El primer conjunt va ésser objecte de gran atenció per part de M. MORLET en el seu fascicle I; el creia contemporani amb el segon fins al punt de fer-lo pensar en un origen occidental del vidre. Després, poc a poc, els investigadors de Glozel han deixat de parlar-ne; han dit que els fragments de vasos de grès sortien més superficialment, i sense reconèixer llur error han fet el silenci sobre aquelles troballes. Avui, els dos elements més importants d'aquests conjunts (forn i fossa oval), ja no existeixen i és, per tant, impossible estudiar-los científicament. En el cas Glozel ens trobarem sempre davant d'uns treballs d'excavació fets per persones totalment inexperimentades i amb publicacions sens el més petit rudiment de mètode científic. De totes maneres, pel què es pot deduir de la publicació i per les opinions de persones expertes que encara van ésser a temps de veure la fossa oval, com per exemple M. FRANCHET, enginyer de la fàbrica de ceràmica de Limoges, sembla que tot aquest conjunt correspon a un forn de vidrier rela-

tivament modern. M. MORLET, en els seus treballs més recents, no ha insistit més sobre aquestes troballes i sembla, per tant, disposat a acceptar aquesta solució. Es tractaria, doncs, d'objectes perfectament autèntics, no relacionats en cap forma amb la resta del material, tant si aquest és vertaderament prehistòric, com si és una falsificació recent; però les circumstàncies de la troballa d'alguns dels objectes pseudo-prehistòrics en relació amb aquest forn del segle XVI (segons FRANCHET), constitueix un dels arguments que menys s'ha retret, però que té més força per demostrar la falsetat del conjunt "glozelià".

Les proves de la modernitat i falsetat de les troballes de Glozel que

Fig. 2

Cèrvid gravat en un palet a sota del qual hi ha uns signes alfabètics

(Dr. MORLET: "Les journées mémorables de Glozel", París, extret del *Mercur de France*.)

volien tenir caràcter prehistòric, es troben per tots els camins en què poden ésser estudiades. Tractarem ací de fer-ne un resum molt breu; però hem de fer observar que la valor de molts d'aquests arguments sols és visible als ulls de la persona que tingui coneixements sobre prehistòria i, sobretot, dels que hagin fet treballs d'excavació i hagin tingut entre les seves mans gran quantitat de material prehistòric. És aquesta una qüestió purament tècnica i científica que sols pot ésser tractada tècnicament i científicament. D'això ha vingut la grossa desorientació que s'ha produït entorn d'aquest afer i que persones molt respectables i saberudes en altres matèries, però perfectament llegendes en prehistòria i en treballs d'excavació, en opinar i

intervenir en ell, hagin produït opinions pintoresques. Tals són els casos de LOTH, ESPERANDIEU, DEPERET, del mateix metge MORLET, que mai de la vida havia fet cap excavació, i de tots els "glozelistes", llevat d'un parell o tres que s'han deixat portar d'un entusiasme de neòfits, en tant que quasi tots els prehistoriadors opinaren francament contra Glozel o es mantingueren reservats.

Tals proves les agruparem per a major claredat en tres grups. Formen el primer les que es dedueixen de la manera com surten els objectes en el terreny; les del segon es desprenen de la tècnica de llur fabricació, i les del tercer, de llur estudi tipològic i comparatiu amb el material de les altres estacions prehistòriques científicament excavades i publicades.

Vegem les anomalies que ofereix el jaciment.

Els objectes de Glozel, malgrat una antiguitat molts cops milenària, surten de la terra sense la més petita marca del pas destructor dels segles. Els vasos i les tauletes de terra, objectes molts d'ells amb prou feines cuits al sol, després de la permanència tan prolongada en un medi humit, haurien d'ésser quasi totalment destruïts. L'experiència de totes les excavacions ens ho demostra prou clarament. És absurd que en un terreny que durant segles ha estat cobert de bosc, les arrels dels arbres no hagin tocat lo més mínim aquest objectes, quan sabem que no respecten ceràmiques tan ben cuites i tan compactes, com per exemple la ibèrica; és més: en un nombre molt reduït de vasos i tauletes, es veuen senyals d'arrels de falgueres, planta que desenrotlla les seves arrels en un temps relativament curt, i a més, no apareixen carbonitzades pel temps, sinó vivents encara, de manera que cal admetre que l'acció destructora de la vegetació s'havia exercit desde feia uns pocs anys i havia estat suspesa durant 60 segles o més!

D'una ceràmica apenes cuita, enterrada superficialment i a l'aire lliure a l'època neolítica, en un país d'exhuberant vegetació, avui gairebé no en quedaria ni rastre; tot el més, fragments en els que amb prou feines es podria determinar alguna forma i decoració; en lloc d'això tenim un flamant material intacte, la major part del qual és probable que ni tan sols hagi estat mai enterrat.

Les anomenades "tombes de Glozel" (trobades posteriorment a la fossa ovalada, la forma de la qual és curiós veure que imiten força aproximadament) construïdes amb sòl horitzontal en un terreny amb pendent, fetes de pedra seca, potser no tapades pels extrems (segons sembla deduir-se de la fosca i lamentable publicació de M. MORLIET), sortien amb una quantitat de terra fina que cobria parcialment els objectes que contenien, de manera que 6.000 anys no havien estat temps suficient a reomplir totalment una cavitat, en la qual, no obstant, els excava-

dors admeten que hi havia una "*circulation d'eau relativement intense*", tan intensa que havia dissolt els ossos dels cadàvers dipositats (deixant emprò, absolutament intactes els altres objectes d'os posats com a ofrenes). BÉGOUEN, en un lluminós treball, ha detallat aquesta qüestió que ací sols apuntem.

Finalment, cal recordar com la Comissió Internacional observà amb minuciositat l'aparició d'un objecte. Copiem exactament del Rapport la relació d'aquesta comprovació interessantíssima:

"Peu après cette découverte, on remarquait, dans une autre partie de cette même tranchée Ouest, que l'on arrivait dans une autre grande poche de terre plus meuble. Une coupe verticale bien nette du front de fouilles mit en évidence qu'une partie

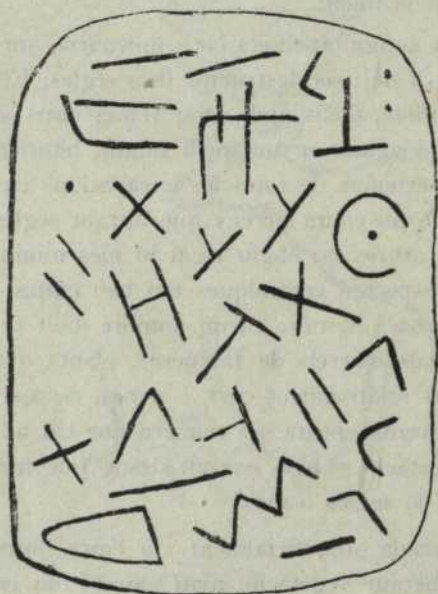

Fig. 3

Una de les tauletes amb signes alfabètics de Glozel. Observi's la manca d'aliniació dels signes

(Dr. MORLET: "Formation indigène de l'Alphabet de Glozel", Paris, extret del *Mercur de France*.)

du plan inférieur de la couche 3, parfaitement distinct de la couche jaune 2 sous-jacente et très nettement delimitée, était plus haute de 8 à 10 centimètres que l'ensemble du plan inférieur de cette même couche 3; ou, si l'on veut, que la couche jaune 2 pénétrait, par un relief parfaitement accentué de pareille dimension, dans la couche 3. Les parois limitant verticalement, les deux couches, surtout la paroi de droite, étaient franches, sans aucune compénétration de leurs éléments respectifs; aucun travail de malaxage par les racines ou les animaux fouisseurs ne se manifestait.

L'ensemble donnait l'impression qu'une motte de terre (C) avait été enlevée, comme à la bêche, puis, après dépôt des objets, remise en place. La différence de niveau s'expliquerait par la présence dans le fosse, ainsi préparée, des objets qu'on y avait déposés et qui remplissaient une partie de la cavité. De ce fait, la motte re-

mise en place ne pouvait plus raccorder ses plans avec ceux de la surface environnante. Cette opération a dû être faite à une date assez récente sans doute, en tout cas non ancienne, puisque répétons-le, toutes les forces naturelles n'avaient encore troublé en rien la juxtaposition des éléments des deux parois en contact.

De plus, les labours de 1918 et 1924 auraient pu, à la rigueur, respecter cette disposition, mais le défrichage et le défonçage, opérés il y a 30 ou 35 ans, n'auraient pu laisser subsister cette dénivellation.

Sous ce que nous appelons ici la motte C se trouvait une cavité nette, à surface parfaitement horizontale, de terre jaune si meuble qu'on pouvait facilement l'enlever à la main. Seules, de petites radicules, comme il s'en forme très rapidement sous chaque touffe d'herbe, s'y rencontraient. Dans cette terre meuble reposait, à 3 ou 4 centimètres au dessous de la terre grise de la couche 3 et séparée d'elle par une bande très régulière à surfaces nettes de terre jaune, un assez gros bloc de pierre granitoïde à angles vifs, de 25 cm. $\times$ 12 environ et 8 à 10 centimètres d'épaisseur, posé, de champ (A). Cette pierre ne portait aucune marque de travail. Elle ne conservait presque aucune trace de la terre dans laquelle elle reposait.

En continuant à vider cette cavité, on rencontra à la base de la couche 2, au contact de la couche 1, une "brique" (B) extrêmement molle, qu'un léger coup de grattoir érafla. Posée à plat, elle portait, ainsi qu'on le constata plus tard, sur sa face supérieure, des signes alphabétiques.

... ..

Cette disposition de l'ensemble des terres au-dessus de la pierre et de la brique nous oblige, nécessairement, à admettre un enfouissement par le haut, de ces objets, *postérieurement à la formation de la couche végétale* et, répétons-le, à une date qui, certainement, n'est pas ancienne. A la surface du champ, un trou aurait été creusé, avec enlèvement préalable d'une motte de terre végétale bien découpée sur un côté; puis, après dépôt des objets, rebouché et fermé par la motte remise en place; pour faire disparaître toute trace apparente à première vue, il eût alors suffi, le sol ayant été bien nivelé, piétiné un peu, que les pluies, la neige, le gel, puis la sève printanière exerçassent leur action."

Aquesta perfecta constatació, minuciosament observada, és verament definitiva.

També és extraordinàriament demostratiu que un dels anomenats ídols sortís de *dintre* de la fossa oval o sigui del forn de vidrier del segle XVI, segons diu concretament MORLET ("A l'une des extrémités de la fosse ovale, contre le mur du côté est, nous avons découvert... une idole néolithique..."). Això era abans de comprovar-se el caràcter modern del forn i, en aquest fet, MORLET veia una prova de què la "fosse ovale" era una sepultura. Cal creure que els falsaris van introduir l'ídol, fet de terra apenes cuita, en aquell lloc, ignorant l'existència del forn. Com és explicable l'existència dintre d'un forn del segle XVI d'un objecte neolític, és a dir milers d'anys més antic, extremadament feble i trencadís, però trobat completament intacte? MORLET, com és natural, no ha insistit més en aquestes anomalies.

Es podrien, encara, esmentar altres particularitats tan extraordinàries

lloc, l'estat de la prehistòria en 1879 i en 1927 no té parió possible. Vegeu el llibre de CARTAILHAC publicat en 1886 i que reflecteix aproximadament el coneixement prehistòric de la Península Ibèrica en aquella data, i compareu-lo amb el que en tenim ara, i es veurà de seguida el pas enorme donat. A França ha passat quelcom de semblant, i a poquíssimes estacions excavades científicament en aquell temps, se n'hi poden oposar centenars avui dia. És molt difícil que es produeixin fets nous en la prehistòria de l'occident d'Europa, entenent per tals la troballa de cultures i fins d'objectes solts que no tinguin parentiu ni relació amb els que ja tenim coneguts. Seria quelcom semblant a pretendre que es pot descobrir, per exemple, entre l'època romànica i la gòtica una cultura tan diferenciada d'aquestes dues com ho són entre elles i de la que fins ara no es coneix cap reste.

Els objectes "glozelians", mirats a distància, de manera que no es pugui observar llur grolleria, es poden agrupar en quatre seccions: els que recorden la cultura del paleolític superior: representacions d'animals gravats especialment rens, part dels arpons i agulles d'os; els que imiten material de l'època de transició entre el paleolític i el neolític: alguns dels arpons i agulles; els que es corresponen amb el neolític: principalment les destrals de pedra, la ceràmica, tal vegada els "ídols" de terra cuita, i, finalment, els que haurien de correspondre a una època post-prehistòrica indeterminable, o sigui tots els objectes amb signes alfabètics. Ara, que aquest assaig de classificació cronològica, fracassa davant dels fets d'haver-hi objectes en els que apareixen elements de diverses èpoques (destrals amb signes alfabètics; pedres amb gravats d'imitació paleolítica i dits signes; vâsos que volen tenir aire neolític amb els mateixos signes, etc., etc.) i sortir tots junts en el jaciment sense possible diferenciació estratigràfica i sembrats una mica arreu en una disposició caòtica única en els anys de les excavacions.

La discrepància d'aquests grups, creats a base de milers d'observacions fetes en llocs distints i per gent diferent, és irreconciliable, i avui, en les seves línies generals, es poden donar per tan fermament establerts com ho puguin ésser les més sòlides construccions històriques.

Glozel vindria a barrejar pintorescament objectes de les dates i cultures més disparatades. El fet més significatiu és la presència dels rens gravats. Tals animals emigrats d'aquestes contrades d'Europa com a conseqüència del canvi de clima del final del paleolític, no han aparegut mai, ni llur representació, ni llurs ossos, en milers d'estacions neolítiques excavades a l'occident d'Europa, ja que el clima (semblant a l'actual) feia impossible llur existència. A l'altre extrem, tenim els signes alfabètics que tampoc no han aparegut mai en cap estació paleolítica ni neolítica ni de l'edat del bronze de l'occident europeu. De manera que a ésser Glozel paleolític (com ho

demonstraria l'existència del ren, además dels arpons i de les agulles) tindríem un únic cas de paleolític amb ceràmica i amb escriptura, encara que sense res de l'utilatge típicament paleolític! A ésser neolític, tindríem un neolític amb ren i arpons i amb escriptura, i, en canvi, mancat de la ceràmica típica i de tot el demés material característic d'aquesta època. Si posem Glozel en una època molt tardana (galla o gallo-romana com Camille JULLIEN) en la qual l'escriptura és explicable fàcilment, tindríem un estrany conjunt de perduracions deformades i una manca absoluta d'objectes de les dites èpoques. *Encara que la forma d'aparèixer el bric-à-brac de Glozel fos perfectament normal, i la tècnica de la seva fabricació fos tan perfecta que no induís a cap sospita, el sol estudi tipològic fóra suficient a concloure la seva no autenticitat.*

Fig. 5

Tauleta de terra cuita amb la pseudo-impressió d'una mà humana molt deformada

(Dr. MORLET: "Au champ des Morts de Glozel", Paris, extret del *Mercur de France*.)

Volem entrar molt poc en l'estudi epigràfic de les inscripcions de Glozel, encara que René DUSSAUD creu que ell sol proporciona elements més que suficients per demostrar la falsedat de la cèlebre estació pseudo-prehistòrica, i no volem entrar-hi per la nostra manca de competència en la matèria. Sols retindrem que aquest gran epigrafista va notar que la major part dels signes d'escriptura de Glozel es corresponien exactament amb els del alfabet fenici; però va poder observar que en els primerament descoberts, l'alfabet fenici comparable era el de les inscripcions del sarcòfag de Eschmunazar de Sidó i, en general, el de totes les pentanyents al primer milenar abans de J. C., conegudes des de fa molt temps. Però les excavacions de les missions franceses a Biblos, han descobert aquests últims anys inscripcions més antigues que corresponen al darrer terç del segon milenari, sobretot en el sarcòfag d'Ahiram de Biblos, contemporani de Ramsés II,

d'Egipte, i tals inscripcions revelen un alfabet més arcaic que el que es coneixia. Si Glozel era tan antic com se suposava, era extraordinari que sortissin sols els tipus de l'alfabet fenici més recent. I, sobtadament, van començar a trobar-se noves tauletes a Glozel amb els signes dels alfabetes fenicis arcaics. Segons DUSSAUD, això fou degut a què els falsificadors, al principi, no coneixien les troballes modernes de Biblos, i sols en documentar-se més completament un cop publicades ja les primeres inscripcions, van posar el material de Glozel a l'alçada de l'estat actual de la Ciència.

Hi ha, finalment, l'aspecte que podríem anomenar policíac de les investigacions entorn de Glozel; però aquest no cap gaire en una revista científica. Pot ésser el tractarem en una nota des d'aquestes mateixes planes, però no en aquest article, en el qual sols volem considerar l'afer en el seu caire tècnic i científic. I amb aquest aspecte extra-científic, hi va el de la possible determinació del falsari o falsaris i l'explicació de la falsificació que algú ha volgut veure tant o més difícil que la interpretació dels objectes com a autèntics, cosa ben apartada de la realitat.

Per acabar, volem prevenir els lectors sobre pròximes i probables descobertes "glozelianes" a Glozel i fora de Glozel. D'ací endavant caldrà mirar com suspecte tot material procedent d'excavacions que no siguin molt rigorosament controlades i que presenti quelcom d'anormal. L'amor propi ferit per portar a mil trucatges i adulteracions, fins per part de les persones més honorables! El primer episodi d'aquest reviscolament glozelià el tenim en la reunió d'amics de M. MORLET que, segons diu la premsa, un d'aquests dies (abril de 1928) es reuniran a Glozel amb aire de Congrés internacional i efectuaran excavacions de la valor de les quals no cal dir res. Les dirigirà l'honorable professor de Lyon, M. DEPERET, que, com deia l'*Anthropologie*, fa amb aquests treballs el seu noviciat en prehistòria; li faran costat LOTH, ESPERANDIEU, REINACH i tots els glozelistes que encara queden. Podem predir, sense ésser endevinaires, que les excavacions donaran un magnífic resultat i que es publicarà d'elles un rapport laudatori, en realitat un contra-rapport del de la Comissió Internacional designada de comú acord després del Congrés d'Amsterdam.

JOSEP DE C. SERRA-RAFOLS

Nota.

En el moment de corregir les proves d'aquest article, els amics del metge MORLET han fet les seves excavacions a Glozel i la premsa n'ha publicat el resultat.

No hem d'afegir res a lo dit. El resultat ha estat el que era ben fàcil de preveure, car els reunits no havien d'adquirir cap convenciment, puix

tots estaven convençuts prèviament. Això facilitava enormement la tasca dels senyors DEPERET, REINACH, LOTH, VAN GENNET, TRICOT-ROYER (l'autor de l'esquema publicat per la Comissió Internacional, que ací reproduïm), etc., per tal com no havien de formar-se cap criteri, car el tenien establert en començar els treballs. Ben diferent del què esdevenia als membres de la Comissió, els quals anaven a fer un estudi objectiu i imparcial. Sols ens ha admirat la pobresa de les troballes; nosaltres esperàvem aquell esquelet complet de l'home de Glozel que el doctor MORLET ens té promès fa temps des de les planes del *Mercure de France*. Cal no ésser pessimista; a Glozel, i a fora de Glozel, encara s'excavarà abundantment i es trobarà material per emplenar molts "museus" Fradin.

Els que acusen els prehistoriadors d'excessivament arriscats en negar l'autenticitat de Glozel, cal que reflexionin que l'obstacle més gran que hi ha per admetre-la, resideix en què aquesta admissió suposa, de fet, negar l'autenticitat de centenars d'estacions prehistòriques que fins ara no havien tingut res de suspecte i que tenien en llur concordança perfecta el millor signe d'autenticitat. La tasca a què voldríem veure lliurats els glozelians, és posar d'acord els resultats de Glozel amb els obtinguts en altres llocs, si això és possible. Nosaltres, com diu el comte BÉGOUEN "après avoir dit notre *mea culpa*, nous n'aurions qu'à faire amende honorable" al qual estem disposats en tot moment. Ara que el camí d'aquesta demostració difícil no es troba ni amb insults, ni amb reunions pintoresques, amb intermitjos còmics d'estudiant fantasma. El fet de què ningú hagi intentat aquesta tasca, és degut, tal vegada, a la quasi absència de prehistoriadors entre els glozelians.

S. R.

BIBLIOGRAFIA MÉS IMPORTANT PER A L'ESTUDI DEL CAS DE GLOZEL

Allò que s'ha escrit sobre Glozel, en especial a la premsa diària francesa, ompliria un gran nombre de carpetes. Ací sols volem indicar les publicacions que tenen un interès més capital per al nostre "cas".

En primer lloc, hi ha els quatre fascicles d'A. MORLET ET Emile FRADIN: *Nouvelle Station Néolithique*, que venen a ésser la publicació regular de Glozel, la nota dels quals és la següent:

DOCTEUR A. MORLET ET EMILE FRADIN: *Nouvelle Station Néolithique*, I, Vichy, imp. Belin, 1925, 54 planes amb 54 gravats; II: *L'Alphabet de Glozel*, 1926, 24 pàgines amb 20 fig. III: *Le Glozélien* (Vichy, imp. (Wallon) 1926, 54 pàg. amb 58 fig. i IV: *Le néolithique ancien* (Vichy, imp. Belin) 1927, 52 pàg. amb 49 fig.

Després cal llegir els molts treballs sortits al *Mercure de France*, 1926 i 1927. Els dos més importants són: A. MORLET, *Les Journées mémorables de Glozel* (I-XI i I-XII, 1926) i A. MORLET, *Au champ des morts de Glozel* (I-VIII i 15-VIII, 1927).

Els més importants treballs de crítica de Glozel són, en primer lloc, el *Rapport de*

la *Commission Internationale*, publicat com a suplement del núm. 10-12 de 1927 de la *Revue Anthropologique*; després el treball de M. CHAMPION: *Observations techniques sur les trouvailles de Glozel*, publicat al núm. de gener-març de 1928 de la mateixa revista. Molt interessants són, també, el fascicle de BÉGOUEN: *Quelques réflexions sur Glozel*, Toulouse, impr. Bonnet, 1927; el resum fet per BOULE a l'*Anthropologie*, *L'âge de Glozel* (vol. XXXVII, 1927, p.575-594); les notes de VAYSOS DE PRADENNE a l'*Anthropologie* i al *Bulletin de la Société Préhistorique Française*, la de CRAWFORD a *Antiquity*, etc., etc.

Per veure la posició d'un prehistoriador eminent, ple de bona fe, davant del bric-à-brac glozelià abans de què hagués sorgit cap dubte sobre l'autenticitat de l'estació, és extremadament interessant la nota de BREUIL a l'*Anthropologie*: *Les découvertes de Glozel* (Vol. XXXVI, 1926, p. 543-558) en la que, no veient manera de lligar el glozelià amb cap època o cultura coneguda, apunta, tímidament, que no hi hauria més remei que admetre és el fruit d'un poble vingut d'un país indeterminable, ja que la seva cultura no té relació amb cap cultura coneguda d'Europa ni de fora d'Europa, i que, després, va desaparèixer sense deixar rastre; hipòtesi absurda, però única que podia provocar l'examen ràpid d'una part del material (l'excavació no va poder ésser estudiada per BREUIL) abans de què hi hagués cap sospita de frau.

Sobre la hipòtesi gallo-romana veure les *Notes gallo-romaines* de C. JULLIEN a la *Révue des Études Anciennes*, vol. XXIX, 1927, núm. 2.